

2.кәсіпорынның тапқан табысының сатылған өнімнің өзіндік құнына қатысы.

Кірістерге өз ішінде түсім және өзге де кірістер кіреді. Түсім - бұл ұйымның тұрақты қызметі барысында пайда болатын және әртүрлі терминдермен белгіленуі мүмкін кірістер, мысалы: сатудан түскен түсім, сыйақы, пайыздар, дивидендтер және роялти.

Кесте 1

ЖШС «Monshaq» әшекей бұйымдар өндірісі бойынша түсім мен шығыстары туралы бағалық икемділік коэффициенттері

Өнім түрі	Баға, мың тг	Сұраныс көлемі, дана	Шама, мың тг		
			Түсім	Шығын	Табыс
Алқа	8,135	53	431,155	232,150	199,005
Жүзік	8,512	92	783,104	393,652	389,450
Сырға	9,512	87	827,544	423,652	403,892
Білезік	12,012	20	240,240	123,652	116,588

Мәліметтер кәсіпорынның осы бұйым түрін өндіру көлемін ұлғайтуға және оның бағасын біршама төмендету арқылы нарыққа кіруге мүмкіндігі жоғары екенін көрсетеді. [2]

Қорытындылай келе, әрбір кәсіпорын үшін өзінің кіріс және шығысын талдау өте маңызды. Кірістер мен шығыстар туралы есеп мерзімді есептілікте міндетті түрде болатын есептіліктің негізгі нысандарының бірі болып табылады. Дәл осы есепті күндегі кәсіпорынның қаржылық жағдайын, сондай-ақ есепті кезеңде қол жеткізген қаржылық нәтижелерін көрсетеді.

Пайда мен залалдар туралы есеп кіріс пен шығыстарды абсолютті шамалар ретінде көрсетіп қана қоймайды, сонымен қатар қаржылық нәтиженің құрамдас бөліктерін талдауға мүмкіндік беретін кірістілік туралы ақпаратты қамтиды. Нарықтық экономика жағдайында кәсіпорынның экономикалық дамуының негізі-кәсіпорынның таза кірісі оның қызметінің тиімділігінің маңызды көрсеткіші болып табылады.

Әдебиеттер

- 1.Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 28 ақпандағы №234 Заңы <https://adilet.zan.kz>
2. Кеулімжаев Қ.К., Әжібаева З.Н., Құдайбергенов Н.А. «Бухгалтерлік есеп»

Наурызбай Е.Қ., Омарова Н.Б. 1 курс (Қарағанды Букетов университеті)
Ғылыми жетекші: Темирбекова Л.А.

ҚАРЖЫЛЫҚ ҮЙЛЕСІМДІЛІК: МЕМЛЕКЕТТІК ҚАРЫЗДЫ ТАЛДАУ

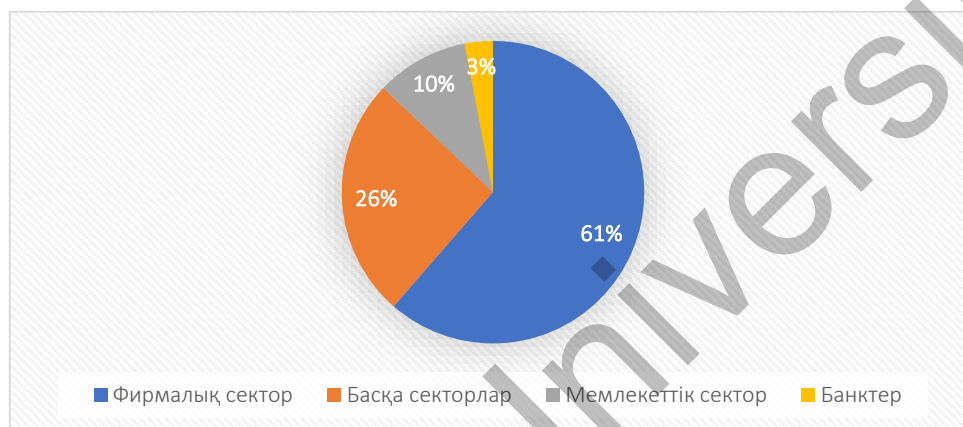
Мемлекеттік қарыз - бұл кез-келген мемлекеттің қаржы жүйесінің негізгі элементтерінің бірі, ол Үкімет қабылдаған және несие берушілерге белгілі бір мерзімде қайтаруға міндеттелген қарыз қаражаттарының көлемін көрсетеді. Жаһандық деңгейде мемлекеттік қарыз деңгейі елдің экономикалық тұрақтылығының маңызды көрсеткіші болып табылады және оны талдау мемлекеттің қаржылық денсаулығын бағалауға және қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін қажетті шараларды қабылдауға мүмкіндік береді.

Мемлекеттік қарыздар туралы алғашқы белгілі жазбалар Ежелгі Рим мен Грецияға қатысты, онда үкіметтер өздерінің әскери жорықтарын қаржыландыру және экономикалық дамуды қамтамасыз ету үшін жеке адамдардан немесе басқа мемлекеттерден қаражат алды. Содан кейін мемлекеттік қарыздар күш пен ықпал ету құралы рөлін атқарды, ал қарызды қайтармау ауыр зардаптарға, соның ішінде соғыстар мен саяси дағдарыстарға әкелуі мүмкін.

Қаржы жүйесінің дамуымен және Еуропадағы алғашқы орталық банктердің пайда болуымен орта ғасырларда мемлекеттік қарыздар құрылымдалған және ұйымдасқан бола бастады, бұл мемлекеттің қаржысын ашық басқаруға ықпал етті. Облигациялар мен басқа да қаржы құралдарының пайда болуы үкіметтерге нарықта үлкен көлемдегі капиталды тартуға және экономиканы дамытуға мүмкіндік берді.

Қазіргі уақытта мемлекеттік қарыздар әлемнің көптеген елдерінің қаржылық саясатының ажырамас бөлігі болып табылады. Мемлекеттік қарызды талдау және басқару жаһандану, қаржы нарықтары және экономикалық тұрақсыздық жағдайында ерекше маңызға ие болады. Әрбір үкімет дамуға инвестициялардың қажетті деңгейін қамтамасыз ету мен қаржылық тұрақтылықты сақтау, экономика үшін тәуекелдерді азайту және өз азаматтарының әл-ауқатын қамтамасыз ету арасындағы тепе-теңдікті табуға тырысады.

Мемлекеттің сыртқы және ішкі қарыздары бар. ҚР Ұлттық банкінің дерегінше, 2021 жылғы 1 сәуірдегі жағдай бойынша Қазақстанның сыртқы қарызы 164,1 млрд. долларға жетті.

1- сурет. Қазақстанның сыртқы қарызы.

Ескерту: дереккөз: ҚР Ұлттық банкі

Жалпы, сыртқы қарыз бойынша Қазақстан халықаралық ұйымдарды қоспағанда, барлығы 133 елге қарыз. Ең көбін Нидерланд берген - 44,2 млрд. доллар. Оның 42,9 млрд. доллары - фирмааралық қарыз.

Қазақстанның 1 миллиард доллардан көп қарызы бар елдер (01.04.2021 ж)

Президенттің айтуынша, 2025 жылы сыртқы қарыздың ара-салмағындағы Үкімет қарызының үлесі 21%-дан 49%-ға дейін артпақ. Сонымен қатар, Ұлттық қор қазіргі кезде қаржыны жинақтау режимінен оны тұтыну режиміне көшкен. Былтыр Ұлттық қордың республикалық бюджет кірісіне қатысты трансферті 40%-ға өскен. 2021 жылы ол 36% болған.

[1]

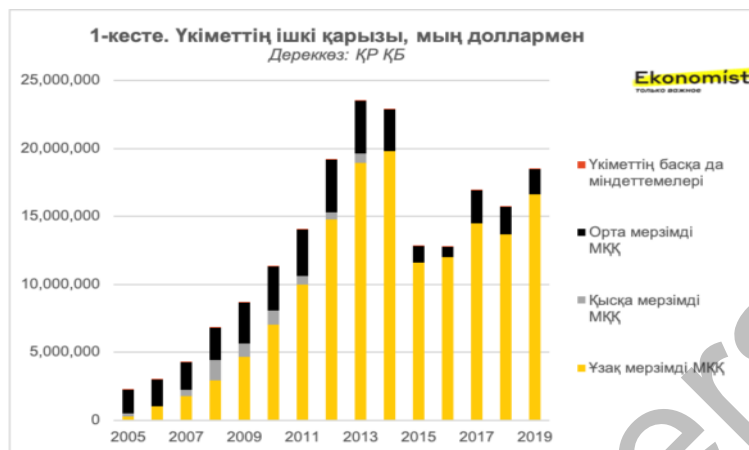
2 - сурет. Қазақстанның қарызы бар елдер.

Ескерту - Дереккөз: ҚР Ұлттық банкі

Үкіметтің ішкі қарызы негізінен мемлекеттік бағалы қағаздарды шығару арқылы қалыптасады. Процесс келесідей:

1) мемлекет осы бағалы қағаздарды шығарады, онда болашақта олардың иесі үкіметтен белгілі бір ақша сомасын және қосымша сыйақы алады.

2) мұндай қағаздарды Орталық банк, одан әрі коммерциялық банктерге, халыққа және компанияларға сатады.

3 – сурет. Үкіметтің ішкі қарызы.

Ескерту: дереккөз: ҚР ҚБ

Мемлекеттік облигациялардың пайызы әдетте төмен, өйткені мемлекет әдетте өзінің қаржылық міндеттемелерін орындайды және мұндай облигацияларды сатып алу кезінде ақшаны қайтармау қаупі өте аз. Мемлекеттік бағалы қағаздарды сатып алудың мағынасы бар, егер сіз үйде ақша сақтағыңыз келмесе, инфляцияның әсерінен аулақ болғыңыз келсе және банктерге толық сенімді болмасаңыз.

Кестеде мемлекеттік құнды қағаздардың 3 негізгі түрі көрсетілген: 5 жылдан аса уақытқа шығарылатын ұзақмерзімді мемлекеттік құнды қағаздар; 1 жылдан 5 жылға дейінгі уақытқа шығарылатын ортамерзімді мемлекеттік құнды қағаздар; 1 жылға дейінгі мерзімге шығарылатын мемлекеттік құнды қағаздар.

Құнды қағаздардан бөлек, қарыздың азғантай бөлігі үкіметтің басқа да міндеттемелерінен тұрады. Бұл сома жылдан-жылға өзгермейді – 4,97 млн доллар. Кестеден көріп отырғанымыздай, Қазақстан Үкіметінің айналымдағы құнды қағаздарының негізгі бөлігі – ұзақмерзімді. [2]

Мемлекеттік қарызды талдау контекстіндегі қаржылық үйлесімділік мемлекеттің несиелік ресурстарға деген қажеттілігі мен елдің қаржылық тұрақтылығын бұзбай, оларды қайтаруды қамтамасыз ету қабілеті арасындағы тепе-теңдікке қол жеткізу болып табылады. Бұл теңгерім үкіметтерден қарыз саясатын тиімді басқаруды, қарыз қаражаттарын жауапкершілікпен пайдалануды және тәуекелдерді азайту үшін қаржылық тетіктерді дамытуды талап етеді.

Осылайша, қаржылық тұрақтылық пен үйлесімділікті қамтамасыз ету үшін мемлекеттік қарызды талдаудың маңыздылығын бағаламауға болмайды. Ашықтық, бақылау және үнемділік қағидаттарына негізделген қарызды дұрыс басқару экономиканы табысты дамытудың және азаматтардың әл-ауқатын қамтамасыз етудің кілті болып табылады. Бүгінгі таңда қаржылық үйлесімділікті қамтамасыз етудегі шешуші қадамдар ертең тұрақты және гүлденген құрылысқа мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Aikyn.kz// Мейірім Бақытжанова - Қазақстан қай елдерге қарыз, 2021 жыл//Ресми сайт: <https://aikyn.kz/162558/kazakstan-kay-elderge-karyz>

2. ekonomist.kz//Данияр Молдоканов – Мемлекеттік қарыз қалай пайда болады?, 2020

Ниетуллаева Ғ.Н., 2 курс студенті (Қарағанды Бөкетов университеті), Мухамбетжанқызы А.,
1 курс, (С. Сейфуллин атындағы аграрлық-техникалық университеті)
Ғылыми жетекші – Э.Ғ.М., ағы оқытушы Садуақасова М.Б.

ЖЕКЕ ТАБЫС САЛЫҒЫ ЖӘНЕ ОНЫ ЕСЕПТЕУ ЕРЕКШЕЛІГІ

Еңбекқақы еліміздің басым көпшілігі үшін негізгі табыс көзі болып саналады.

Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексіне сәйкес «жалақы – жұмыскердің біліктілігіне, орындалатын жұмыстың күрделілігіне, санына, сапасына және жағдайларына қарай еңбек үшін төленетін сыйақы, сондай-ақ өтемақы және ынталандыру сипатындағы төлемдер»[1].

Қолға алатын еңбекақы мен есептелген еңбекақы бір біріне тең емес. Жеке тұлғаның қолға алатын еңбекақысы ұсталымдар мөлшеріне азайтылады. Еңбекақыдан ұсталымдарға міндетті зейнетақы қорына аударымдар, жеке табыс салығы, міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыруға аударымдар, атқарушы қағаз бойынша ұсталымдар, кәсіподақ жарналары, сонымен қатар қызметкердің өтініші бойынша басқада ұсталымдар болуы мүмкін. Еңбекақыдан ұсталымдардың мөлшері 50 пайыздан аспау керек.

Еңбекақыдан жеке табыс салығын қарастырайық.

Жеке табыс салығы (ЖТС)— жеке тұлғалардың кірістерінен алынатын Қазақстанның салық заңнамасы жүйесіндегі тікелей салықтардың бір түрі. Мұндай салық әлемнің барлық салық жүйелерінде бар. Салық салудың ең көп таралған объектісі — жеке тұлғаның жалақысы және жеке кәсіпкердің кірісі.

ҚР Салық кодексінің 316-бабының 3-тармағына сәйкес арнайы салық режимін қолданатын жеке кәсіпкер бірыңғай жер салығын төлеу негізінде салықтан босатылады [2].

2023 жылдың 1 қаңтарынан бастап ставка біріздендірілді, яғни ол табыстың барлық түрлері үшін бірыңғай болды, бүгін ЖТС ставкасы 10% құрайды.

Елімізде жеке табыс салығын есептеу үшін табысты анықтап аламыз да, салық салуға жатпайтын кірісті шегереміз(ҚР СК 342-бабымен реттеледі). Стандартты шегерімді (14 АЕК, яғни 51688 теңгені), сондай ақ зейнетақы аударымдары (МЗЖ) және медициналық сақтандыру бойынша шегерімдерді, заңда көзделген өзге де шегерімдерді (мысалы, егер салық төлеуші мүгедек баланың ата-анасы немесе соғыс ардагері болса, 882 АЕК) алып тастаймыз. Өзге де салықтық шегерімдерге: ерікті зейнетақы жарналарына; медицинаға; сыйақылар бойынша жатады. Алынған сомаға біз 10% мөлшерін қолданамыз (яғни 0,1-ге көбейтеміз) [2].

Жеке табыс салығын басқа елдермен салыстыру үшін мәліметтерді 1 кестеге жинақтадық. Кесте 1

Қазақстан республикасындағы жеке табыс салығын өзге елдермен салыстыру

Салыстыру белгісі	Қазақстан	Ресей	Германия
Атауы	Жеке табыс салығы	Жеке тұлғалардың табысынан салық	Табыс салығы (Lohnsteuer)
Салық салу объектісі	1) жеке тұлғаның төлем көзінен салық салынатын кірісі; 2) жеке тұлғаның дербес салық салу кезіндегі салық салынатын кірісі.	1) резидент болып табылатын жеке тұлғалардың ел ішінде де, шетелде де алатын табысы; 2) резидент болып табылмайтын жеке тұлғалар үшін Ресейде алынатын табыс	салық төлеушінің осы елдегі және одан тыс жерлердегі көздерден алған табысы